

INGVAR CARLSSONS GLÖMDA SKULD

Ebbe Carlsson-affären är inte avslutad. För ännu har Ingvar Carlsson inte berättat sanningen om vad han faktiskt visste om Ebbe Carlssons privata spaningar – och om sitt ansvar för att mordet på Olof Palme aldrig kommer att lösas.

Av **Anders Isaksson**
Journalist

N

ÄR SOCIALDEMOKRATERNAS partistyreelse på måndagskvällen den 3 mars 1986 – tre dagar efter mordet på statsminister Olof Palme – utsåg den dåvarande vice statsministern Ingvar Carlsson till partiordförande väntade två personer i hallen utanför kongressalen i

Folkets Hus i Stockholm. Den ene var länspolismästaren Hans Holmér, den andre var bokförläggaren Ebbe Carlsson. De var sedan länge nära vänner och båda kände sedan årtal tillbaka den nye statsministern. Det egendomliga var att de tillsammans skulle informera honom om läget i mordspaningarna.

I SINA MEMOARER *Så tänkte jag* berättar Ingvar Carlsson att han "inte förstod vad Ebbe Carlsson hade att göra i detta sammanhang", men att han likväl inte ifrågasatte dennes närvaro; "jag lyssnade men gjorde inga kommentarer", skriver han om sin reaktion inför Holmérs rundmålning över alla tänkbara

"För en del framstod Ebbe Carlsson som en groupie bland många andra i Olof Palmes personliga arkipelag."

spår. De sträckte sig från internationella terrororganisationer till Olof Palmes personliga förhållanden, men i den sistnämnda delen försäkrade Holmér att han själv "höll i utredningen". Däremot tycks han inte ha nämnt att Ebbes närvaro i detta tidiga skede av mordutredningen handlade om att kartlägga just Palmes privata liv och relationer.

För Ingvar Carlsson var Holmérs besked uppenbarligen lugnande, han hade ju genom åren, som han skriver, "fått ett gott intryck av Holmérs arbetskapacitet och omdöme". Därför hade han också känt sig lättad när denne brutit sin Vasaloppssemester, återvänt till Stockholm på lördagsförmiddagen och tagit befälet över mordutredningen. Efter det första dygnets bollande av ansvaret mellan de högre polischeferna fanns ett akut behov av någon som pekade med hela handen.

Även om Holmér inte var medlem i det socialdemokratiska partiet hade

hans förmodade politiska pålitlighet varit ett verksamt enzym i karriären, först avancemanget från byråchef på Rikspolisstyrelsen till chef för Säpo 1970 och därefter till posten som länspolismästare i Stockholm 1976. Som vice statsminister efter socialdemokraternas återkomst till makten 1982 hade Ingvar Carlsson också utnämnt Holmér till ordförande i en narkotikakommission som arbetade i två år, från 1982 till 1984. I korridorerna i regeringskansliet hade han alltid varit en flitig gäst, särskilt när socialdemokratin satt vid makten.

Holmérs politiska förankring utlöste en del internt mummel om bristande polisiära meriter, men den där kvällen

i Folkets Hus var hans position oomstridd; en person som i varje tum tycktes fylla rollen som stark man.

Men vad gjorde bokförläggaren Ebbe Carlsson där, en privatperson utan någon som helst formell anknytning till polisen? Han kallade sig själv socialdemokrat och var i vida kretsar känd för sin bekantskap med Olof Palme, men ingen visste hur nära deras relation egentligen var. För en del framstod Ebbe Carlsson som en groupie bland många andra i Olof Palmes personliga arkipelag av medarbetare, vänner och kontakter, för andra var han en person med tillträde till den socialdemokratiska maktens innersta cirklar.

I VILKET FALL hade Ebbe inte haft några offentliga uppdrag sedan han tio år tidigare – efter den borgerliga valsegern 1976 – lämnat posten som informationssekreterare åt statsråden Lennart Geijer och Carl Lidbom. Han flyttade

först till Borås som chefredaktör och sedan direktör på tidningen *Västgöta-Demokraten* (s), återkom 1979 till Stockholm som redaktionschef och sedan förlagschef på det socialdemokratiskt ägda förlaget Tiden och blev vid årsskiftet 1984/85 chef för Bonnier Fakta. Att han på Lennart Geijers uppdrag inte bara samarbetat med Hans Holmér utan också haft ett finger med i spelet vid dennes utnämning till länspolismästare i Stockholm var känt, men varför hade han hamnat i mordutredningen?

I Ingvar Carlssons memoarbok finns inget som helst svar på den frågan, inte heller några skäl för att just denne då trettioåttåriga bokförläggare på Bonniers skulle anförtros alla de hemligheter i mordspaningen som inte ens regeringen i sin helhet hade tillgång till. Både allmänrättsligt och konstitutionellt ställde Holmér och Ingvar Carlsson sig själva över lagen, det fanns inget förordnande och inget formellt uppdrag som denna kväll legitimerade Ebbe Carlssons närvaro i sammanträdesrummet bakom kongresshallen i Folkets Hus. Även om mordet på landets statsminister var en händelse utan motstycke sedan pistolskottet mot Gustav III på maskeradbalen i operahuset 1793 redovisar Ingvar Carlsson varken några skäl för att Ebbe Carlsson deltog i mötet eller om han hade något att säga utöver vad Holmér nämnde i sin föredragning. I efterhand framstår det som uppenbart att Ingvar Carlsson underlät att göra vad han borde ha gjort: be Ebbe Carlsson lämna rummet.

Den bedömningen tycks också övriga statsråd ha gjort när Ingvar Carlsson redogjorde för mötet med Holmér vid regeringslunchen dagen därpå. "Förvånningen var allmän över Ebbe Carlssons närvaro", skriver han i sin bok om statsrådets reaktion.

Fullt så beskedligt storögd tycks dock inte stämningen ha varit, justitieministern Sten Wickbom blev uppenbarligen mer sur än förvånad över att statsministern "träffat Hans Holmér utan att

Bakgrund: Ebbe Carlsson-affären

- I juni 1988 avslöjade *Expressens* reporter Per Wendel att bokförläggaren Ebbe Carlsson bedrev en hemlig utredning om mordet på Olof Palme.
- Samma dag stoppade tullen i Helsingborg Carlssons livvakt när denne försökte smuggla in olaglig utrustning för telefonavlyssning. Den skulle användas för att bugga misstänkta kurder från PKK. PKK-spåret hade Ebbes nära vän Hans Holmér tidigare drivit så hårt att han tvingades avgå som länspolismästare. Nu hade det återupptagits i hemlighet, med regeringens stöd.
- Justitieminister Anna-Greta Leijon skrev ett rekommendationsbrev till Ebbe Carlsson. Det skulle användas för att komma i kontakt med högt uppsatta utländska informanter med insyn i PKK.
- Hur mycket statsminister Ingvar Carlsson egentligen kände till om Ebbe Carlssons spaningar, och Anna-Greta Leijons agerande blev aldrig klarlagt under KU-förhören på sensommaren 1988 och våren 1989. Ingvar Carlsson förnekade då all kännedom, men har senare blivit motsagd av bland andra Thage G Peterson och Carl Lidbom.
- Om det under KU-förhören framkommit att Ingvar Carlsson kände till Ebbe Carlssons förhållanden hade förmodligen hela den socialdemokratiska regeringen tvingats avgå. Nu avgick i stället justitieminister Anna-Greta Leijon, rikspolischefen Nils Erik Åhmansson och Säpochefen Sune Sandström.
- PKK-spåret är sedan länge avfört från polisutredningen av Palmemordet.

han [Wickbom] som ansvarigt statsråd fick möjlighet att närvara”. Här medgav också Ingvar Carlsson att han handlat felaktigt, i fortsättningen lovade han att avhålla sig från liknande personliga direktkontakter med Holmér. Den första linjens ansvar låg hos Wickbom.

EFTER DENNA URLADDNING i Rosenbads matsal uppger Ingvar Carlsson att Wickbom åtog sig uppgiften att avkräva Holmér en förklaring till Ebbe Carlssons närvaro, dock utan framgång. Han fick nöja sig med Holmérs besked att Ebbe Carlsson av en tillfällighet varit

”Mordet på Olof Palme är något vida värre än så, ett fiasko för vilket Ingvar Carlsson bär det yttersta men ännu outredda ansvaret.”

närvarande vid föredragningen i Folkets Hus.

Ingvar Carlsson kommenterar inte detta uppenbart snokiga svar, förmodligen för att det inte var sant: Wickbom hade redan på söndagskvällen den 2 mars – två dagar efter mordet – fått veta att Ebbe Carlsson suttit sida vid sida med Holmér i mordutredningens tillfälliga lokaler. Han hade gett regeringens utsände observatör i polishuset, departementsrådet Klas Bergenstrand, i uppdrag att se till att Ebbe försvann därifrån. På måndagskvällen hade han dessutom fått höra talas om Ingvar Carlssons möte med Holmér och per telefon beklagat att spaningsledningen utan hans vetskap tagit direktkontakt med den nye statsministern.

Att döma av en odaterad promemoria med rubriken ”Hans Holmérs utsagor om Ingvar Carlsson” skulle Holmér ha svarat ”att han naturligtvis ansåg sig nödsakad och gärna ville ge statsministern en orientering när han önskade det”. Citatsamlingen är upprättad

i regeringskansliet och finns i pärm 1 i Ingvar Carlssons samling av dokument i Arbetarrörelsens arkiv. Holmér skyllde alltså på Ingvar Carlsson, det var han som bett att få bli informerad. Däremot tycks han inte heller nu ha nämnt något skäl för Ebbe Carlssons närvaro.

Som ansvarig minister och väktare av sitt eget revir hade Sten Wickbom således goda skäl att reagera irriterat vid regeringslunchen, inte bara över Holmérs arrogans inför givna order utan också över Ingvar Carlssons oförmåga att säga ifrån i fallet Ebbe Carlsson. Att regeringen höll sig med en egen

observatör i mordutredningen var i sig ett konstitutionellt tvivelaktigt arrangemang även om det godkändes i efterhand som en nödlösning i det oklara läget efter mordet.

FÖR PRIVATPERSONEN EBBE Carlssons närvaro fanns inget som helst försvar och heller ingen annan förklaring än Ingvar Carlssons hänvisning till Holmérs extremt starka ställning. Hans beskrivning av Holmér – ”han utstrålade självsäkerhet... och trollband uppenbarligen sina lyssnare” – framstår närmast som ett försök att ursäktas ett självsvåld hos spaningsledaren, som inte ens regeringen kunde rå på.

I sak var det också så; under några veckor efter mordet behärskade Hans Holmér hela den mediala scenen. Han viftade med revolverar på presskonferenserna som en hårdför sheriff och omgav sig utanför polishuset med en hird av personliga livvakter, alla som han själv klädda i svarta skinnjackor med uppvikta kragar. När de kom marscherande

framstod de inte precis som sinnebilderna av rättvisans tjänare, snarare då som rättvisans mörka herrar.

FRAM TILL SENHÖSTEN 1986 var också Holmér sin egen herre i mordutredningen, en solospelare som först formellt och därefter informellt i sin person förenade rollerna som länspolismästare, spaningschef och förundersökningsledare. Ingen hade bett honom att påta sig fler arbetsuppgifter än den han faktiskt hade som länspolischef, han tillskansade sig själv denna breda makt i det vakuum som följde på något så oförutsett som ett mord på landets statsminister.

En sådan maktansamling hos en enskild tjänsteman stred visserligen mot alla rättsliga och byråkratiska principer om fördelningen av ansvar och befogenheter mellan polis och åklagare, men de högsta ämbetsmännen hukade sig. Ingen ville ta risken att utmana Holmér.

Den verserade rikspolischefen Holger Romander blossade lugnt vidare på sina cigariller i förtröstan om att röran i mordutredningen var någon annans bord, Holmér ledde ju en formellt självständig polismyndighet i det län där mordet ägt rum. Riksåklagaren Magnus Sjöberg var väldigt bekymrad över att åklagarna hanterades som underlydande servicepersonal i mordutredningen, men hans protester höjde sig aldrig över viskningsnivå så länge Holmér ansågs ha regeringens öra.

JUSTITIEKANSLER HANS STARK, regeringens egen kronjurist som förut-sattes ryta till vid brister och lagöverträdelser i hela den offentliga förvaltningen, var inledningsvis synnerligen försiktig i sina bedömningar av Ebbe Carlsson-affärens konstitutionella konsekvenser, först när den socialdemokratiska regeringen överlevt riksdagsvalet 1988 var han redo att nagla rikspolis-

chefen Nils-Erik Åhmansson vid ansvar för allt som gått snett.

I praktiken väntade alla högre ämbetsmän på att regeringen skulle överta det ansvar som de själva försummade att ta. Problemet var bara att både justitieminister Sten Wickbom och statsminister Ingvar Carlsson inledningsvis tycks ha betraktat Holmér som oersättlig och att de i det längsta strävade efter att behålla honom som mordutredningens frontfigur. Eftersom ämbetsmännen abdikerade från sitt ämbetsansvar lyftes frågan om mordutredningens organisation till regeringsnivån. Hanteringen framstod mindre som ett kraftfullt ministerstyre i en besvärlig situation än som ett schackrande efter en kompromiss mellan Holmérs ömtåliga självkänsla och åklagarnas anspråk på sin lagfästa roll som förundersökningsledare.

Själva mordet sjönk i bakgrunden, en kuliss bakom de polisiära och byråkratiska revirstrider som ytterst vilade på Ingvar Carlssons ovilja, eller kanske ängslan, att stöta sig med Holmér. Som ministerstyret övergick den bakomliggande tragedin – mordet – i ett patetiskt lirande och förhandlande om gränserna för länspolismästarens maktutövning.

(...)

Som Ingvar Carlsson, i efterklokhetens klara ljus, konstaterade hade Holmér blivit årtiondets svensk om han fått fast mördaren, men ”nu blev han i stället symbolen för ett av polisens största misslyckanden i Sveriges moderna historia”.

Ett av polisens största misslyckanden? Det ännu olösta mordet på Olof Palme är inte bara det allra största misslyckandet alla kategorier utan också något vida värre än så, ett fiasko för vilket Ingvar Carlsson själv bär det yttersta men ännu outredda ansvaret. När Carlsson i sin memoarbok förminskar mordutredningen till ett polisiärt misslyckande bland många andra, förringar han

också sina egna missgrepp och missbedömningar.

I praktiken lade han själv och hans justitieministrar Sten Wickbom och Anna-Greta Leijon grunden till fiaskot genom sina återkommande ingripanden i mordutredningen, först till förmån för Hans Holmérs fokusering på PKK som mordets entreprenör och sedan till stöd för den omkostymering av kurdspåret som slutade i Ebbe Carlsson-affären. Regeringen fungerade hela tiden som skyddsvakt runt teorierna bakom PKK:s roll i dramat, kanske i en undermedveten föreställning om att mordet på landets socialdemokratiska statsminister krävde just det storslagna politiska motiv som Hans Holmér och Ebbe Carlsson levererade. ”För många av kollegerna [i regeringen] var Olof Palme för stor för att ha kunnat bli mördad av ett simpelt fyllö”, sade kulturminister Bengt Göransson om stämningarna i statsrådsretsen, citerad i Erik Åsards bok *Det dunkelt tänkta*. Förloppet i både Holmér- och Ebbe Carlsson-affärens var i vilket fall likartat: först ett aktivt politiskt stöd och sedan snabb distansering när frågetecknen började hopa sig.

(...)

När Ingvar Carlsson tio år efter Ebbes död gav ut sin memoarbok *Så tänkte jag* hade han haft gott om tid att tänka på både Ebbe, Holmér och sina egna och Carl Lidboms insatser för att hålla idén om den kurdiska konspirationen vid liv på bekostnad av andra potentiella gärningsmän. Mordet på Olof Palme hade nu bleknat till en historisk händelse bland andra, förlorat närheten till det polisiära sjabbel och politiska önsketänkande som varit förutsättningen för Ebbes möjligheter att dra in både statsråd och Rikspolisstyrelsens nye chef i sina operationer.

EN AFFÄR MED likartade ingredienser som Ebbe Carlsson-affären skulle också i dag väcka stor uppmärksamhet

utom i ett avseende: den buggning som då var det stora förbjudna sker numera på samma villkor som tidigare telefonavlyssningen.* I den meningen var Ebbe före sin tid, den nyttomoral som han åberopade som skäl för att kränka enskilda personers rätt till personlig integritet är nu allmän moral.

I Ingvar Carlssons skildring blev Ebbe Carlsson-affärens politiska fortsättning ett spel mellan en opposition som vädrade blod och en rättrådig socialdemokrati som haft ambitionen att finna Olof Palmes mördare. Några få flisor från Sverker Åströms milda kritik mot dem som inte haft kraft nog att bromsa Ebbes framfart kunde dock skönjas i hans motsägelsefulla och kanske självkritiska avslutningsrader om Ebbes insatser. Så här skrev Ingvar Carlsson: ”Omvärlden kunde uppenbarligen inte hantera Ebbe Carlsson. Det var inte hans fel. Maximal publicitet uppnådde han. Jag vet inte om han tyckte det var värt priset. Vi var i alla fall många som ville hedra honom med vår närvaro vid minneshögtiden efter hans död.”

VARFÖR DÅ HEDRA? Ingvar Carlssons reflektioner är så fyllda av inre motsägelser att de vittnar om rent freudianska förträngningar av hans egen roll i affären. I den omvärld som inte kunde hantera Ebbe Carlsson var faktiskt Ingvar Carlsson själv centrum och om bristerna i hanteringen inte var Ebbes fel så var de ytterst Ingvar Carlssons. Att Ebbe i efterhand talade väl om Ingvar Carlsson var säkert uppskattat, men än viktigare var nog att han aldrig ens antydde att Ingvar Carlsson haft ett finger med i spelet. Vad Ebbe än visste eller förstod om Ingvar Carlssons roll så höll han tyst om det. ☞

*Riksdagen väntas klubba buggningslagen under 2007

Fotnot: Artikeln är ett omarbetat utdrag ur boken *Ebbe – mannen som blev en affär* (Bonnier Fakta, 2007)